

1.1.2020 VOIMAAN TULLEET LASTENSUOJELULAIN MUUTOKSET SEKÄ VALTIOIDEN RAJAT YLITTÄVÄT LAPSIKAAPPAUSTILANTEET

LASTENSUOJELULAIN MUUTOKSET 1.1.2020

Suomen perustuslain takaamat perusoikeudet, kuten oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen, kuuluvat myös lapsille. Lapsen sijoittaminen perhe- tai laitoshoitoon lastensuojelulain nojalla ei itsessään oikeuta puuttumaan lapsen perusoikeuksiin. 1.1.2020 voimaan tulleilla lastensuojelulain muutoksilla pyritään turvaamaan erityisesti lastensuojelun sijaishuollon asiakkaana olevan lapsen mainittujen perusoikeuksien toteutuminen.

Lapsen perusoikeuksiin voidaan puuttua sijaishuollossa vain, jos lastensuojelulain rajoituksia ja rajoitustoimenpiteitä koskevat edellytykset täyttyvät yksittäisessä lapsen tilanteessa. Lastensuojelulain 11 luvun mukaisia rajoituksia (yhteydenpidon rajoittaminen ja rajoitustoimenpiteet) voidaan kohdistaa ainoastaan kiireellisesti sijoitettuun, huostaanotettuun tai hallinto-oikeuden väliaikais määräyksellä sijoitettuun lapseen. Lastensuojelulaitoksessa olevaan lapseen saadaan kohdistaa lastensuojelulain edellytysten täytyessä kaikkia lastensuojelulain 11 luvun mukaisia rajoituksia, mutta perhehoidossa olevan lapsen kohdalla saadaan käyttää ainoastaan yhteydenpidon rajoittamista.

Muutoksilla vahvistetaan erityisesti sijaishuoltoon sijoitetun lapsen oikeutta hyvään hoitoon, lapsen ikään ja kehitystasoon nähden tarpeelliseen valvontaan ja huolenpitoon sekä ihmisarvoa kunnioittavaan kohteluun. Lapsesta huolta pitävillä aikuisilla on velvollisuus kasvattaa lasta kannustavasti, ilman väkivaltaa. Sijaishuollossa turvallisen kasvuympäristön luominen edellyttää aikaa, ammatillista osaamista ja riittäviä resursseja sekä sitoutuneita ja hyvinvoivia aikuisia. Ammatillisessa kasvatuksessa sijaishuollossa on kyse vaativasta tehtävästä, jossa on punnittava jokaisessa yksittäisessä tilanteessa erikseen lasta turvaavien lapsen ikään ja kehitystasoon nähden oikeassa suhteessa olevien kasvatuksellisten keinojen suhdetta lapsen koskemattomuuteen. Muutosten painopiste on ennakkolisissa keinoissa, joiden avulla on tarkoitus ehkäistä haastavien tilanteiden syntyä ja rajoitustoimenpiteiden käytön tarvetta.

Huostaan otetun lapsen asiakassuunnitelmaan tulee jatkossa kirjata, miten lapsen terveydenhoito, varhaiskasvatus, perusopetus ja muu opetus järjestetään sijaishuollon aikana. Sijaishuollossa olevan lapsen sivistyksellisten oikeuksien toteutumisesta on huolehdittava. Sijoittajakunnan on valmisteltava opetusta sijoituskunnan kanssa jo sijoitusta valmisteltaessa. Lisäksi vanhemmille tehtävässä asiakassuunnitelmassa on jatkossa arvioitava, millä tavoin vanhemmille järjestettävän erityisen tuen avulla voidaan edistää perheen jälleenyhdistämistä. Sijaishuollossa olevan lapsen asiakassuunnitelmaa on aina täydennettävä lapsen hoito- ja kasvatussuunnitelmalla, jos lapseen kohdistetaan tai oletetaan kohdistettavan sijaishuollossa rajoituksia.

Lastensuojelulaitoksessa on varmistettava henkilöstön riittävä määrä, osaaminen ja perehdytys. Tällä pyritään ennalta ehkäisemään rajoitusten käyttöä ja varmistamaan, että rajoitustoimenpiteitä käytetään vain lastensuojelulain edellyttämässä tilanteissa turvallisesti ja lapsen ihmisarvoa kunnioittavalla tavalla.

Rajoitustoimenpiteet

Rajoitustoimenpiteiden käyttöä ei ole tässä yhteydessä rajoitettu muutoin, kuin että eristämisen maksimiaikaa lyhennettiin 24 tunnista 12 tuntiin ja eristämistä koskevaa päätöstä voidaan jatkaa vain 12 tuntia entisen 24 tunnin sijasta. Säännös sisältää lisäksi tarkennuksia eristämisen aikaiseen lapsen

turvallisuutta varmistaviin toimenpiteisiin sekä eristämistä koskevan päätöksen ja siihen kirjattavien asioiden sisältöön.

Perusoikeuksien rajoittaminen on aina viimesijainen keino myös sijaishuollossa. Tästä syystä selkeytettiin ja tarkennettiin rajoitusten käytölle asetettavia yleisiä edellytyksiä ja korostettiin rajoitusten viimesijaisuutta. Rajoitustoimenpiteitä voidaan käyttää edelleen lain yleisten ja erityisten edellytysten täytyessä. Käytetyn rajoituksen on kuitenkin oltava oikeassa suhteessa lapsen käyttäytymiseen liittyvään terveys-, turvallisuus- tai omaisuusvaaraan nähden. Rajoituksia tulee käyttää vain siinä määrin, kuin huostaanoton tarkoituksen toteuttaminen tai lapsen oma tai toisen henkilön terveys tai turvallisuus välttämättä vaatii. Lapsen mielipide ja näkemys rajoituksesta on aina selvitettävä, ellei se ole ilmeisen mahdotonta. Rajoitusta ei saa käyttää rangaistuksena tai kurinpitokeinona, eikä sen käytöllä saa aiheuttaa lapselle vahinkoa tai haittaa. Rajoitus ei koskaan oikeuta lapsen alistamista, kurittamista eikä muulla tavoin loukkaavaa tai nöyryyttävää kohtelua.

Tupakkatuotteiden ja nikotiininesteiden haltuunotto mahdollistettiin lastensuojelulaitoksissa. Lisäksi, jos on perusteltu syy epäillä lapsella olevan aineita tai esineitä, jotka todennäköisesti vakavasti haittaisivat lapsen oman tai toisten lasten sijaishuollon järjestämistä tai laitoksen yleistä järjestystä, on lapselle mahdollista tehdä henkilöntarkastus. Henkilöntarkastusta ei kuitenkaan voi toteuttaa tupakkatuotteiden etsinnän perusteella. Henkilönkatsastus erotettiin omaksi pykäläksi ja samalla tarkennettiin, että positiivinen näyte on lähetettävä asianmukaisesti tarkistettavaksi, jos lapsi kiistää päihteiden käytön, tai se on muuten henkilönkatsastuksen tuloksen luotettavuuden selvittämisen kannalta tarpeen.

Ennakollisena toimenpiteenä säädettiin, että lastensuojelulaitoksessa on laadittava yleinen hyvä kohtelua koskeva suunnitelma. Hyvää kohtelua koskevan suunnitelman tulee sisältää tiedot toimenpiteistä, joilla yksikössä olevien lasten itsemääräämisoikeutta tuetaan sekä sijaishuoltopaikan säännöistä ja käytännöistä. Suunnitelmaan tulee sisällyttää, kuinka rajoitusten käyttöön varaudutaan ja kuinka niitä voidaan toteuttaa niin, että itse rajoitustoimenpide ei aiheuta vaaraa ulkopuolisille. Suunnitelman laatimisessa tulee käyttää sijaishuoltopaikassa olevien lasten näkemyksiä ja kokemuksia, ja lapsille tulee antaa mahdollisuus osallistua suunnitelman laatimiseen.

Lakiin lisättiin säännös luvatta laitoksesta poissa olevan lapsen etsimisestä ja palauttamisesta takaisin laitokseen. Säännös koskee sijaishuollossa olevaa lasta. Laitoksen on viipymättä ryhdyttävä toimenpiteisiin luvattomasti poistuneen lapsen etsimiseksi ja palauttamiseksi. Laitoksen ja lapsen sijaishuollosta vastuussa olevan viranomaisen tulee toimia yhteistyössä lapsen kuljettamiseksi takaisin laitokseen. Kuljettamisen toteuttamisesta päättää lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä. Kiireellisessä tilanteessa laitos voi tehdä päätöksen kuljettamisesta. Lapsen palauttamisesta ja siihen liittyvästä kuljettamisesta ja sen turvallisesta järjestämistavasta on annettava kirjallinen päätös. Päätöksestä ei voi valittaa, mutta se on lähetettävä tiedoksi asianosaisille. Asia on kirjattava myös lapsen asiakasasiakirjoihin. Lapsen kuljettamisen voi toteuttaa vain laitoksen hoito- ja kasvatushenkilökuntaan kuuluva ammatillisen pätevyyden omaava työntekijä, lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä tai muu toimivaltainen viranomainen. Kuljetusta ei voi ulkoistaa yksityiselle toimijalle. Autokuljetuksen aikana lapseen voidaan kohdistaa henkilöntarkastus ja pitää hänestä kiinni lyhytaikaisesti, mikäli se on välttämätöntä kuljetuksen turvallisuuden takaamiseksi.

Yksittäisen lapsen kohdalla tapahtuneen rajoituksen jälkikäteistä yksilökohtaista arviointia sekä tilanteen arvioimista yhdessä lapsen kanssa, sekä sijaishuoltopaikassa että sosiaalityöntekijän kanssa, tarkennettiin. Sijaishuoltopaikan on myös ilmoitettava lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle, jos lapseen on kohdistettu rajoituksia.

Jälkihuolto

Lastensuojelun jälkihuollon ikäraja korotettiin 25 vuoteen. Ikärajan korotusta sovelletaan niihin lapsiin ja nuoriin, jotka ovat oikeutettuja jälkihuoltoon 1.1.2020. Lapset ja nuoret, joiden oikeus jälkihuoltoon on

päättynyt ennen lainmuutoksen voimaantuloa, eivät palaa takaisin jälkihuollon piiriin. Jälkihuollon sisältöön ei tehty tässä yhteydessä muutoksia. Kunta voi jatkossakin tukea nuorta itsenäistymisessä, vaikka hänellä ei olisi ole subjektiivista oikeutta jälkihuoltoon. Tällöin on kyse harkinnanvaraisesta jälkihuollosta.

Sosiaalihuollosta vastaavalla toimielimellä on velvollisuus maksaa itsenäistymisvarat nuorelle viimeistään silloin, kun nuori täyttää 25 vuotta. Pääsääntöisesti itsenäistymisvarat on edelleen maksettava silloin, kun lastensuojelun jälkihuolto päättyy. Maksupäivää määriteltäessä jokaisen nuoren yksilöllinen tilanne on jatkossakin otettava huomioon. Viimesijaisen maksupäivän säätäminen yhteneväiseksi jälkihuollon ikärajan kanssa mahdollistaa nuoren tukemisen ja ohjaamisen tarvittaessa myös itsenäistymisvarojen käytössä 25 ikävuoteen saakka.

Muutoksenhaku

Uuden hallintoprosessilain (laki oikeudenkäynnistä hallintoasioissa 808/2019) voimaan tulon myötä 1.1.2020 lastensuojelulain muutoksenhakuasioissa korkeimpaan hallinto-oikeuteen edellytetään, että asianosainen tai viranomainen on saanut valitusluvan korkeimmasta hallinto-oikeudesta. Tahdonvastaisissa huostaanotoissa säilyy nykyisenlainen valitusoikeus korkeimpaan hallinto-oikeuteen.

Perusoikeuksien toteutumisen turvaaminen

Lainmuutoksen mukaan lapselle ja huoltajille on kerrottava oikeusturvakeinoista. Lisäksi valvonnalla on merkittävä rooli lasten oikeusturvan ja hyvän kohtelun turvaamisessa. Aluehallintoviraston tulee varata lapselle mahdollisuus luottamukselliseen keskusteluun valvontaa toteuttaessaan ja tehdessään valvontakäyntejä sijaishuoltopaikoissa. Säännös vahvistaa lasten kuulemista ja kuulluksi tulemistä sekä tehostaa sijaishuollon valvontaa. Lasten kuulemisella pyritään myös ehkäisemään sijaishuollossa olevien lasten kaltoinkohtelua.

Lainmuutokset ovat merkittäviä kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten yhdenvertaisuuden, osallisuuden edistämisen, itsemääräämisoikeuden toteutumisen sekä muiden perusoikeuksien toteutumisen kannalta. Muutosten tavoitteiden toteutuminen edellyttää samanaikaisesti osaamisen kehittämistä ja ajattelutavan muutosta lapsilähtöisyyden ja lapsen kuulemisen vahvistamiseksi.

Lisätietoa ja koulutusmateriaalia on saatavilla <https://stm.fi/lastensuojelulain-muutokset>.

LAPSEN PALAUTTAMINEN HAAGIN SOPIMUKSEN NOJALLA JA SOSIAALITYÖNTEKIJÄN ROOLI TÄYTÄNTÖÖNPANOSSA

Lapsikaappauksen määritelmä

Kansainvälisestä lapsikaappauksesta on kyse, kun lapsi on viety ilman huoltajan suostumusta pysyvästä asuinpaikkavaltioistaan ulkomaille tai jätetty sieltä palauttamatta tapaamisoikeuden jälkeen, ja lapsi on alle 16-vuotias. Tietoa ja ohjeita lapsikaappaustilanteisiin tai sen uhatta oleville on saatavilla oikeusministeriön sivuilta (<https://oikeusministerio.fi/lapsikaappaus>) ja kansainvälisen lapsikaappauksen esitteestä (<https://oikeus.fi/fi/index/esitteet/kansainvalinenlapsikaappaus.html>).

Lapsikaappaus Suomesta ulkomaille

Mikäli lapsi on viety luvatta Suomesta ulkomaille, lapsikaappausasioita ja lasten palautuspyyntöjä hoitavat Suomessa eri ministeriöt riippuen siitä, mihin valtioon lapsi on viety. Akuutissa tilanteessa huoltajan yhteydenotto poliisiin, kotipaikkakunnan lastensuojeluun tai sosiaalipäivystykseen voi olla tarpeen, koska näillä viranomaisilla on toimivaltaa lapsen suojaamiseksi Suomessa.

Jos lapsi on kaapattu Haagin lapsikaappaus sopimukseen kuuluvaan valtioon, huoltaja voi tehdä hakemuksen lapsen palauttamisesta oikeusministeriölle. Oikeusministeriö välittää hakijan hakemuksen sen valtion keskusviranomaiselle, johon lapsi on viety. Keskusviranomaisen tehtäviin kuuluvat Haagin sopimuksen mukaan mm. lapsen olinpaikan selvittäminen, sovinnollisen ratkaisun mahdollisuuksien selvittäminen ja tarvittaessa palautusoikeudenkäynnin saattaminen vireille tuomioistuimessa. Joskus lapsen palautusasiaa käsittelevä ulkomaan tuomioistuin saattaa tarvita tietoa siitä, miten lapsen turvallinen paluu asuinpaikkavaltioon voidaan taata. Tällöin tuomioistuin voi keskusviranomaisten välityksellä pyytää asuinpaikkavaltion sosiaaliviranomaiselta tätä koskevaa tietoa ja selvitystä. Tällainen selvityspyyntö tulee tehdä kiireellisenä, koska Haagin sopimuksen mukaan palautusasia on ratkaistava tuomioistuimessa kuuden viikon kuluessa.

Jos lapsi on kaapattu Haagin sopimuksen ulkopuoliseen valtioon, huoltajan hakemus lapsen palauttamisesta toimitetaan ulkoministeriölle. Ulkoministeriö ja kohdevaltiossa oleva Suomen edustusto pyrkivät edistämään lapsen vapaaehtoista palauttamista ja sovinnollisen ratkaisun aikaansaamista vanhempien välillä. Muihin toimenpiteisiin edustusto ryhtyy ensisijaisesti paikallisten viranomaisten välityksellä tekemällä virka-apupyynnön yleensä paikalliselle ulkoministeriölle esimerkiksi lapsen olosuhteiden selvittämiseksi. Jos vanhemmat eivät pääse sovintoon asiassa, huoltajan ainoaksi keinoksi lapsen palauttamiseksi saattaa jäädä oikeudenkäynnin aloittaminen maassa, johon lapsi on kaapattu.

Lapsi on kaapattu Suomeen: sosiaalityöntekijän rooli palauttamispäätöksen täytäntöönpanossa

Jos lapsi on kaapattu Suomeen, Helsingin hovioikeus tai Korkein oikeus voi antaa päätöksen, jossa lapsi määrätään palautettavaksi asuinvaltionsa. Tuomioistuin lähettää päätöksen paikalliselle ulosottomiehelle, jonka on huolehdittava täytäntöönpanosta kiireellisesti.

Lapsen palauttamisesta annetun päätöksen täytäntöönpanosta säädetään lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetussa laissa (361/1983). Lain 46 §:n mukaan palauttamispäätös on pantava täytäntöön noutamalla. Päätöksen täytäntöönpano tapahtuu muutoin lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta annetun lain (619/1996, jäljempänä täytäntöönpanolaki) mukaisesti. Tästä poiketaan kuitenkin sikäli, että täytäntöönpanosovittelua ei järjestetä eikä lapsen huostaanotto ole mahdollista. Lisäksi mahdollisuudet luopua täytäntöönpanosta ovat tavanomaista rajoitetummat.

Täytäntöönpanolain 24 §:n mukaan sosiaaliviranomaisen on oltava läsnä noutamisessa. Sosiaaliviranomaisen on pyydettävä paikalle saatavilla oleva lapselle läheinen henkilö ja tarvittaessa kutsuttava paikalle lääkäri tai muu asiantuntija. Käytännössä sosiaaliviranomaisen läsnäolo on tarpeen noutotilanteessa, jotta noutaminen voidaan toteuttaa mahdollisimman hienovaraisesti lasta järkyttämättä.

Täytäntöönpanolain 32 §:n mukaan sosiaalihuollon viranomaisen on annettava ulosottomiehen pyynnöstä täytäntöönpanon suorittamiseksi tarpeellista virka-apua. Virka-avun tarve ja toteuttamistapa arvioidaan tapauskohtaisesti siten, että ulosottomiehen ja sosiaaliviranomaisen joustava yhteistyö voidaan taata.

Sosiaalityöntekijän saadessa virka-apupyynnön lapsen noutoa koskevassa tapauksessa, tilanne arvioidaan niiden tietojen perusteella, jotka ovat saatavilla ja virka-apua antaa se viranhaltija, jonka tehtäviin nämä asiat kuuluvat. Kaikki sosiaalihuoltoon liittyvät toimenpiteet tulee kirjata sosiaalihuollon asiakasrekisteriin.

Sosiaalityöntekijän tehtäviin kuuluu lapsen noutotilanteessa arvioida ja turvata lapsen etua sekä tukea lasta. Sosiaalityöntekijä voi rauhoittaa noutotilannetta ja tukea myös vanhempia, jotta nouto voidaan toteuttaa siten, että lapselle ei aiheuteta ylimääräistä hättää, ja että nouto saadaan toteutettua muutoinkin lapsen

hyvinvointi turvaten. Sosiaalityöntekijä varmistaa myös, että lapselle otetaan mukaan kaikki tarvittavat vaatteet ja tavarat.

Noudon toteutumisesta ja mahdollisesta lykkäämisestä vastaa ulosottomies (tarvittaessa lääkäriä konsultoiden). Täytäntöönpanolain 3 §:n 2 momentin mukaan, jos noutamista tai muuta toimenpidettä ei lapsen sairauden, järkyttyneen mielentilan tai muun syyn takia voida suorittaa, se on siirrettävä myöhempään ajankohtaan. Päätöksen siitä, onko lapsi niin järkyttynyt tai sairas, että noutaminen on siirrettävä, tekee ulosottomies yhdessä lääkärin tai muun asiantuntijan kanssa.

Mikäli lapsi sijoitetaan lapsen palauttamisen turvaamiseksi tuomioistuimen määräämänä välisaikaisena turvaamistoimena, ei lapsen sijoitukselle edellytetä lastensuojelun asiakkuutta, lastensuojelulain mukaista kiireellistä sijoituspäätöstä tai avohuollon sijoitusta. Jos lapsen palauttamista toiseen valtioon ei voida toteuttaa välittömästi eikä tuomioistuimen ole määrännyt väliaikaista turvaamistointia esimerkiksi palautuslennon odotusajaksi, voi sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen määräämä viranhaltija tehdä tarvittaessa päätöksen esimerkiksi avohuollon sijoituksesta tai kiireellisestä sijoituksesta ja antaa näin virka-apua ulosottomiehelle noudon loppuun saattamiseksi. Avohuollon tukitoimet järjestetään lähtökohtaisesti yhteisymmärryksessä huoltajien kanssa. Lastensuojelulain 89 §:n 2 momentin mukaan muutosta sijoituksesta avohuollon tukitoimena koskevassa asiassa saa hakea lapsen huoltaja sekä vanhempi, jonka kanssa yhdessä asumista koskeva päätös koskee. Muutoksenhakuun sovelletaan sosiaalihuoltolakia ja hallintoprosessilakia.

Lisätietoja

Neuvotteleva virkamies Susanna Hoikkala, p. 02951 63482, etunimi.sukunimi@stm.fi